

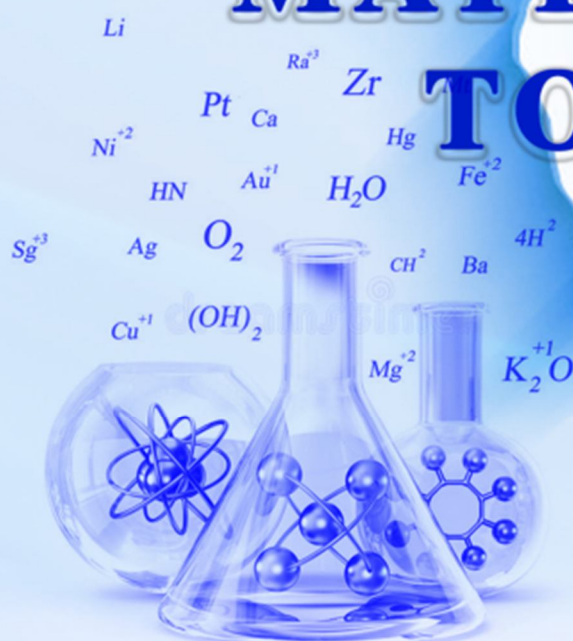
**OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
TABIIY FANLAR KAFEDRASI**

**"T.N.QORI NIYOZIY" NOMIDAGI O'ZBEKISTON PEDAGOGIKA
FANLARI ILMIY TADQIQOT INSTITUTI, O'ZBEKISTON
GEOGRAFIYA JAMIYATI, O'ZBEKISTON ZOOLOGLAR
JAMIYATI, O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR
AKADEMIYASI ZOOLOGIYA INSTITUTI HAMKORLIGIDA**

TABIIY FANLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI, ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA ISTIQBOLLARI

**RESPUBLIKA ILMIY-NAZARIY
ANJUMANI**

MATERIALLARI TO'PLAMI

2024-yil 20-may

XORIJIY MAMLAKATLARDA O'RTA VA OLIY GEOGRAFIYA TA'LIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

A.A.Qodirov

BuxDU ekologiya va geografiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Xorijiy mamlakatlarda geografiya fani oliy va o'rta ta'lim tizimida o'qitilishining o'ziga xos xususiyatlari va O'zbekistonda o'qitilishi bilan farqli tomonlari haqida ushbu maqolada so'z boradi.

Kalit so'zlar: kollej, elita universitetlar, resurs xavfsizligi, aholi va atrof-muhit, ko'nikma.

Abstract. This article will talk about the peculiarities of the teaching of geography in foreign countries in the system of higher and secondary education and its differences with teaching in Uzbekistan.

Keywords: college, elite universities, Resource Security, population and environment, skills.

Аннотация. Об особенностях преподавания географии в зарубежных странах в системе высшего и среднего образования и ее отличиях от преподавания в Узбекистане пойдет речь в данной статье.

Ключевые слова: колледж, элитные университеты, ресурсная безопасность, население и окружающая среда, навыки.

Xorijiy mamlakatlarda geografiyani o'rganish umumta'lim maktablari, litseylar, kollejlari, oliy ta'lim dasturlari va akademik kurslarda amalga oshiriladi. Maktab o'quvchilari uchun geografiyani o'rganish quyi sinflarda atrof-dagi olamni o'rganish darslaridan boshlanadi. O'rta sinflarda fanlar aniqlashtiriladi, tabiiy geografiya alohida fan sifatida ajratiladi, yuqori sinflarda esa siyosiy va iqtisodiy geografiyaga e'tibor beriladi.

Ma'lumotlarga ko'ra hozirgi kunda umumta'lim tizimida geografiya fanini o'rganish bo'yicha jahon mamlakatlarini uchta guruhga ajratish mumkin:

➤ Birinchi guruhga kiruvchi mamlakatlarda geografiya ta'limi asosan tabiiy va iqtisodiy geografiya kurslaridan tashkil topgan. Shahar va qishloq joylardagi barcha maktablarda yagona o'quv dasturi va rejasi asosida o'qitiladi.

➤ Ikkinchi guruh mamlakatlarida geografiya bilimlari maxsus fanlar tarzida emas, balki integratsiya (birikma) tarzida bo'lib, boshqa fanlar kurslar tarkibiga qo'shib ketgan. Bunda geografiya fanini chuqur o'rganishni xoxlovchilar maxsus fakul'tativ mashg'ulotlar orqaligina o'z bilimlarini oshirishlari mumkin.

➤ Uchinchi guruh mamlakatlarida geografiya majburiy o'rganiladigan fanlar qatoriga kirmaydi va uni fakul'tativ mashg'ulotlar orqali o'rganish asosiy o'rinni egallaydi. Umuman olganda Yevropa va Amerikaning rivojlangan mamlakatlarida barcha o'quvchilar uchun majburiy bulgan fanlar katorida, xilma-xil murakkablikdagi fakul'tativ kurslar turi keng tarqalgan.

Elita universitetlarning geografiya bo'limlariga kirishda eng katta ustunlik geografiyani chuqur o'rgangan holda GCSE, A-Level, International Baccalaureate,

Advanced Places, High School Diplom dasturlarini tamomlagan talabalarga beriladi. Ilg'or geografiya o'quv dasturlari insonning jismoniy, ijtimoiy muhitini, ularning global, mintaqaviy va mahalliy darajada o'zaro ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Maktab geografiyasi kurslari insoniyat va Yer o'rtasidagi o'zgaruvchan munosabatlarni shakllantiruvchi jarayonlar, barqaror rivojlanish haqidagi bilimlar va uning maqsadlari haqida tushunchani rivojlantiradi. O'rta maktabda umumiy geografiya kursining mavzulari mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Suv va uglerod aylanishlari;
- Cho'l tizimlari;
- Sohil tizimlari;
- Muzlik tizimlari;
- Xavf ostidagi ekotizimlar;
- Global tizimlar va global boshqaruv;
- Migratsiya;
- Zamonaviy shahar muhiti;
- Aholi va atrof-muhit;
- Resurs xavfsizligi;
- Dala ishlariga qo'yiladigan talablar;
- Geografik ko'nikmalar ro'yxati;

Yevropa universitetlaridagi geografik ta'lim an'anaviy ravishda bitiruvchilarni tayyorlashning yuqori sifati bilan ajralib turadi. Yevropa universitetlarining o'qituvchilari bo'lgan professorlar, dunyoga mashhur olimlar va amaliyotchi tadqiqotchilardir. Geografiya bo'limlari soni bo'yicha birinchi o'rinni AQSh boshqaradi. Bu mamlakatda 200 ga yaqin universitet amerikalik va chet ellik talabalarni geografiya bo'yicha o'qishga taklif qiladi. Qo'shma Shtatlardagi geografik ta'lim dunyodagi eng yaxshilaridan biri hisoblanadi. Ko'plab Amerika universitetlari geografiya sohasidagi reytinglarda yuqori o'rinlarni egallaydi va mamlakatda miqdoriy, amaliy geografik usullarni rivojlantirish bilan bog'liq mutaxassisliklar faol rivojlanmoqda.

Xorijiy mamlakatlardagi o'rta va oliy ta'lim tizimlari mehnat bozori talablariga tez javob beradi, dasturlarni ish beruvchilar talablariga mos ravishda moslashtiradi, shu bois xorijiy universitetlarning geografiyasini o'rganayotgan dasturlari bitiruvchilari ish bilan ta'minlanishning yuqori foizini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda ish beruvchilar tomonidan eng katta talab har tomonlama puxta tayyorgarlikka ega – geografiya va ekologiya, geografiya va menejment, geografiya va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar bo'yicha bitiruvchilarga bo'lmoqda.

Universities Worldwide reytingiga ko'ra, xorijiy va mahalliy oliy ta'lim muassasalari geografiya fanlari bo'yicha 1200 dan ortiq fakultetlarda ta'lim beradi. Quacquarelli Symonds alohida fanlarni o'qitish darajasi bo'yicha jahon universitetlarining reytingini tuzdi va geografiyani o'rgatuvchi eng yaxshi 50 ta

universitetda etakchi o‘rinlarni Yevropa, AQSh va Avstraliya oliy o‘quv yurtlari egallaydi.

Geografik ma'lumotga ega bitiruvchilar keng martaba va imkoniyatlardan foydalanishlari mumkin. Bular qishloq xo‘jaligi, o‘qitish, akademik tadqiqotlar, atrof - muhitni muhofaza qilish, ekologiya sohasi, muzey sohasi, kutubxona, arxiv tizimi, turizm, energetika, o‘rmon xo‘jaligi, tabiiy resurslarni tadqiq qilish kabilarni o‘z ichiga oladi.

Xorijdagi oliy o‘quv yurtlarida geografiya bo‘yicha ta’lim ularga jamiyat va atrof-muhitning zamonaviy muammolariga yaxlit yondashuvlarni ishlab chiqishning ajralmas qismi sifatida tan olingan ilmiy bilimlarning eng dinamik sohalaridan birini o‘rganish imkonini beradi. Yangi tadqiqot mahsulotlarining paydo bo‘lishi (masalan, Google Earth) va kundalik hayotning ko‘p jabhalarida fazoviy texnologiyalarning keng tarqalishi geografiyani yana bir bor fanning birinchi o‘rinlariga olib chiqdi. Geograflar Yerning xilma-xilligini, uning resurslarini o‘rganadilar, odamlar va atrof-muhitning keyingi o‘zaro ta’siri va sayyorada insoniyatning omon qolishi uchun prognozlar qiladilar. Geografiya muayyan hududlarni, turli hududlar o‘rtasidagi munosabatlarni va vaqt o‘tishi bilan murakkab ekotizimlarning mavjudligini o‘rganadi.

Geografiya hududiy munosabatlar va jarayonlarga e’tibor qaratuvchi integral nuqtayi nazardan asosiy e’tiborni tortadigan yagona ilmiy fandır. U ekologik muammolar va ularning yechimlariga kompleks yondoshadi, jumladan, resurslardan foydalanish va ekotizimlarni boshqarish strategiyalarini belgilovchi iqtisodiy, madaniy, ijtimoiy maqsadlar va jarayonlarni o‘rganadi. Geografiya talabalari amaliy muhitda nazariy va amaliy mashg‘ulotlarning qiziqarli uyg‘unligi bilan ajralib turadigan boy o‘quv muhiti bilan ta’minlangan. Kurs variantlari talabalarga turli ko‘nikmalarni beradi. Jumladan geografiyaga oid saytlarda mashq qilish, GAT (GIS), fazoviy texnologiyalar, modellashtirish tamoyillarini o‘rganish, tadqiqotchilar uchun kompleks trening, talabalar va xodimlarning kasbiy va madaniy an’analari xilma-xilligi asosida kichik guruhlarda o‘qitish kabilar shular jumlasidandir.

Geografiya bo‘yicha mutaxassislik talabalarga geografiya bilan bog‘liq professional martaba uchun asos bo‘ladigan mustahkam, keng akademik bilimlar bazasini beradi. Times Higher Education global reytingiga ko‘ra, geografiya bo‘yicha bakalavr darajasini muvaffaqiyatli tugatgandan so‘ng bitiruvchilar:

✓ Ta’lim va kasbiy kontekstda ilmiy bilimlarni ishlab chiqish, qo‘llash, integratsiyalash, yaratish;

✓ Ilmiy ma’lumotlarni aniqlash, tahlil qilishning bir qator ko‘nikmalari, usullaridan foydalanish;

✓ Turli auditoriyalarga professional ma’lumotlarni samarali, to‘g‘ri etkazish va tarqatish;

✓ Mustaqil ravishda va boshqalar bilan hamkorlikda ishlash va o'rganish kabi kompetensiyalarga ega bo'ladilar.

Xorijiy mamlakatlardagi akademik dasturlarda geografiyani o'rganish insoniyat va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarga bag'ishlangan keng ko'lamli kurslarni o'z ichiga oladi. Ularning har birini geografiyaning alohida muammolari va jihatlarini o'rganishga bag'ishlash mumkin. Ba'zi kurslar asosiy ta'limga qo'shimcha sifatida ishlab chiqilgan. Ba'zilarii fanlararo xususiyatga ega va abituriyentlarga geografiya bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish imkonini beruvchi kirish materialini taklif qiluvchi umumiy dasturlar mavjud.

Shaxsiy umumiy dasturlarning mavzulari sifatida mahalliy, mintaqaviy, global miqyosda insoniyatning atrof-muhitga ta'siri, atrof-muhitning o'zgarishi, global isish, kislota yog'inlari, ozon qatlami, chiqindilarni boshqarish, suvni tejash kabi dolzarb masalalarni qamrab olgan.

Olingan bilim, ko'nikma va malakalar hamda shakllangan kompetensiyalar universitetlar va geografiyani o'rganish dasturlari bitiruvchilariga xalqaro mehnat bozorida turli lavozimlarni egallashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. [www.ourworld in a date.com](http://www.ourworldinadate.com)
2. Vaxobov X., Alimkulov N.R., Sultanova N.B. Geografiya o'qitish metodikasi. Toshkent, 2021.
3. Geografiya. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinf uchun darslik. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi nashrga tavsiya etgan. Yangi nashr. Toshkent, 2022.

- Mavlonov Ahmadjon Muhammadovich Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, g.f.n.*
12. **XORIJYI MAMLAKATLARDA O'RTA VA OLIY GEOGRAFIYA TA'LIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI** 50
A.A.Qodirov BuxDU ekologiya va geografiya kafedrası o'qituvchisi
13. **MIGRATSION JARAYONLAR VA ULARNING ASOSIY XUSUSIYATLARI** 54
A.A.Qodirov BuxDU ekologiya va geografiya kafedrası o'qituvchisi
H.A.Ahmedov BuxDU KIDT ta'lim yo'nalishi 3- kurs talabasi
I.S. Halimov BuxDU geografiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi
14. **BUXORO VILOYATIDA SANOAT TARMOQLARINING RIVOJLANISHI** 57
Xayitov Yo'zil Qosimovich Buxoro davlat universiteti professori. G.f.d.
Jabborova Gulchiroy Buxoro davlat universiteti talabasi
15. **TABIYIY GEOGRAFIYA DARSLARIDA EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYA MASALALARI** 60
Raxmanova S. J. Shofirkon tumanidagi 4 - umumta'lim maktabi oliy toifali geografiya fani o'qituvchisi
H.A. Ahmedov BuxDU KIDT ta'lim yo'nalishi 3- kurs talabasi
M.G'. Islomova BuxDU geografiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi
16. **HOZIRGI ZAMON GEOGRAFIYA DARSLARINI INNOVATSION YONDOSHUVLAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI** 64
Raxmatov Yusupjon Babakulovich, dotsent, geografiya fanlari nomzodi, Navoiy davlat pedagogika instituti
Kazakov Abdullo, 4-bosqich talaba, Navoiy davlat pedagogika instituti
17. **SANOAT KORXONALARIDA SHOVQIN VA TITRASHNING INSON ORGANIZMIGA TA'SIRI** 69
Komilova Nilufar Karshiboyevna, O'zMU professori, g.f.d.
Qobilov Ergash Egamberdiyevich, Sam.DU Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası mudiri, professor, t.f.d.
Ashurmahmatov Sarvar Isroil o'g'li, Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti
18. **NAVOIY VILOYATIDA QISHLOQ XO'JALIK TARMOQLARINI IQTISODIY-GEOGRAFIK JIHATDAN RIVOJLANTIRISH MASALALARI** 73
Xudoyberdiyeva Iroda Abduxomidovna, Navoiy davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Hodiyeva Zuhro Ibodullo qizi, Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi
19. **URBANIZATSIYALASHUV NATIJASIDA KELIB CHIQUADIGAN EKOLOGIK MUAMOLAR (BUXORO SHAHRI MISOLIDA)** 77
Mavlonov Ahmadjon Muhammadovich, Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, g.f.n.
Ergashev Anvar Karimovich, Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Orifov Behruz Ulug'bek o'g'li, Buxoro davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi
20. **OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA LANDSHAFTSHUNOSLIK ASOSLARI FANINI O'QITISH METODIKASI** 80
Ergasheva Mavjuda Komiljonovna, Buxoro davlat universiteti dotsenti., g.f.f.d. (PhD)
Uzoqova Marjona Odiljonovna, Buxoro davlat universiteti magistranti